

Zbornik sudske prakse

PRESUDA SUDA (veliko vijeće)

23. travnja 2020.*

„Zahtjev za prethodnu odluku – Jednako postupanje pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja – Direktiva 2000/78/EZ – Članak 3. stavak 1. točka (a), članak 8. stavak 1. i članak 9. stavak 2. – Zabrana diskriminacije na temelju spolne orijentacije – Uvjeti za pristup zapošljavanju ili uvjeti za obavljanje zanimanja – Pojam – Javne izjave kojima se isključuje primanje u radni odnos homoseksualnih osoba – Članak 11. stavak 1., članak 15. stavak 1. i članak 21. stavak 1. Povelje Europske unije o temeljnim pravima – Pravna zaštita – Sankcije – Pravna osoba koja zastupa kolektivni interes – Aktivna procesna legitimacija bez određenog tužitelja ili oštećenika – Pravo na naknadu štete”

U predmetu C-507/18,

povodom zahtjeva za prethodnu odluku na temelju članka 267. UFEU-a, koji je uputio Corte suprema di cassazione (Kasacijski sud, Italija), odlukom od 30. svibnja 2018., koju je Sud zaprimio 2. kolovoza 2018., u postupku

NH

protiv

Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI – Rete Lenford,

SUD (veliko vijeće),

u sastavu: K. Lenaerts, predsjednik, R. Silva de Lapuerta, potpredsjednica, J.-C. Bonichot, M. Vilaras, E. Regan, P. G. Xuereb i I. Jarukaitis (izvjestitelj), predsjednici vijeća, J. Malenovský, L. Bay Larsen, T. von Danwitz, C. Toader, F. Biltgen, K. Jürimäe, C. Lycourgos i N. Piçarra, suci,

nezavisna odvjetnica: E. Sharpston,

tajnik: R. Schiano, administrator,

uzimajući u obzir pisani postupak i nakon rasprave održane 15. srpnja 2019.,

uzimajući u obzir očitovanja koja su podnijeli:

- za osobu NH, C. Taormina i G. Taormina, *avvocati*,
- za Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI – Rete Lenford, A. Guariso, *avvocato*,
- za talijansku vladu, G. Palmieri, u svojstvu agenta, uz asistenciju G. De Socio, *avvocato dello Stato*,

* Jezik postupka: talijanski

- za vladu Helenske Republike, E.-M. Mamouna, u svojstvu agenta,
  - za Europsku komisiju, B.-R. Killmann i D. Martin, u svojstvu agenata,
- saslušavši mišljenje nezavisne odvjetnice na raspravi održanoj 31. listopada 2019.,
donosi sljedeću

Presudu

- 1 Zahtjev za prethodnu odluku odnosi se na tumačenje članka 2., 3. i 9. Direktive Vijeća 2000/78/EZ od 27. studenoga 2000. o uspostavi općeg okvira za jednako postupanje pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja (SL 2000., L 303, str. 16.) (SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 5., svezak 1., str. 69. i ispravak SL 2020., L 63, str. 9.).
- 2 Zahtjev je upućen u okviru spora između osobe NH i Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI – Rete Lenford (u daljnjem tekstu: Associazione), povodom izjava te osobe tijekom radijske emisije da ona u svojem odvjetničkom uredu ne bi željela raditi s homoseksualnim osobama.

Pravni okvir

Pravo Unije

Povelja

- 3 U stavku 1. članka 11. Povelje Europske unije o temeljnim pravima (u daljnjem tekstu: Povelja), naslovljenog „Sloboda izražavanja i informiranja”, određeno je:

„Svatko ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo uključuje slobodu mišljenja te primanja i širenja informacija i ideja bez miješanja tijela javne vlasti i bez obzira na granice.”

- 4 Stavak 1. članka 15. Povelje, naslovljenog „Sloboda izbora zanimanja i pravo na rad”, predviđa:

„Svatko ima pravo na rad i na obavljanje slobodno izabranog ili prihvaćenog zanimanja.”

- 5 Stavak 1. članka 21. Povelje, koji se odnosi na nediskriminaciju, određuje:

„Zabranjuje se svaka diskriminacija na bilo kojoj osnovi kao što je spol, rasa, boja kože, etničko ili socijalno podrijetlo, genetske osobine, jezik, religija ili uvjerenje, političko ili bilo kakvo drugo mišljenje, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje, invaliditet, dob ili spolna orijentacija.”

Direktiva 2000/78

- 6 Uvodne izjave 9., 11., 12. i 28. Direktive 2000/78 glase:

„(9) Zapošljavanje i obavljanje zanimanja glavni su elementi za osiguranje jednakih mogućnosti za sve i snažno pridonose punom sudjelovanju građana u gospodarskom, kulturnom i društvenom životu te ostvarenju njihovih osobnih potencijala.

[...]

(11) Diskriminacija na temelju [...] spolne orijentacije može ugroziti ostvarivanje ciljeva postavljenih [UFEU-om], a posebice postizanje visoke razine zaposlenosti i socijalne zaštite, podizanje životnog standarda i kvalitete života, gospodarsku i društvenu koheziju i solidarnost te slobodno kretanje osoba.

(12) Zbog toga bi bilo kakva izravna ili neizravna diskriminacija koja se temelji na [...] spolnoj orijentaciji u pogledu područja koja obuhvaća ova Direktiva, trebala biti zabranjena na cijelom području [Unije]. [...]

[...]

(28) Ova Direktiva postavlja minimalne zahtjeve i državama članicama daje mogućnost uvođenja ili zadržavanja povoljnijih odredaba. [...]"

7 Članak 1. te direktive propisuje:

„Svrha ove Direktive je utvrditi opći okvir za borbu protiv diskriminacije na temelju vjere ili uvjerenja, invaliditeta, dobi ili spolne orijentacije u vezi sa zapošljavanjem i obavljanjem zanimanja, kako bi se u državama članicama ostvarila primjena načela jednakog postupanja.”

8 Članak 2. navedene direktive, naslovljen „Pojam diskriminacije”, propisuje:

„1. Za potrebe ove Direktive ‚načelo jednakog postupanja’ znači nepostojanje bilo kakve izravne ili neizravne diskriminacije na temelju bilo kojeg od razloga iz članka 1.

2. Za potrebe stavka 1.:

(a) smatra se da se radi o izravnoj diskriminaciji u slučaju kada se prema jednoj osobi postupi [nepovoljnije] nego prema drugoj osobi ili je došlo do takvog postupanja ili je moglo doći do takvog postupanja u [usporedivoj situaciji], zbog bilo kojeg od razloga iz članka 1.;

(b) smatra se da se radi o neizravnoj diskriminaciji u slučaju kada kakva naizgled neutralna odredba, [kriterij] ili [praksa] [može dovesti u posebno nepovoljan položaj] osobe određene vjere ili uvjerenja, invaliditeta, dobi ili spolne orijentacije, u usporedbi s ostalim osobama, osim u sljedećim slučajevima:

i. ako su ta odredba, mjerilo [kriterij] ili postupanje [praksa] objektivno opravdani legitimnim ciljem, a sredstva za postizanje tog cilja su primjerena i nužna [...]

[...]"

9 Članak 3. iste direktive utvrđuje njezino područje primjene. Na temelju stavka 1. točke (a) tog članka:

„U granicama nadležnosti prenesenih na [Uniju], ova se Direktiva primjenjuje na sve osobe, bilo u javnom ili privatnom sektoru, uključujući javna tijela, u odnosu na:

(a) uvjete za pristup zapošljavanju, samozapošljavanju ili uvjete za obavljanje zanimanja, uključujući mjerila odabira i uvjete za primanje u radni odnos, bez obzira na to o kojoj se vrsti djelatnosti radi te na svim profesionalnim razinama, uključujući napredovanje”.

10 Stavkom 1. članka 8. Direktive 2000/78, naslovljenog „Minimalni zahtjevi”, određuje se:

„Države članice mogu uvesti ili zadržati odredbe koje su za zaštitu načela jednakog postupanja povoljnije od odredaba iz ove Direktive.”

- 11 Članak 9. te direktive dio je njezina poglavlja II., koje se odnosi na pravne lijekove i provedbu. Stavak 2. tog članka, naslovljenog „Pravna zaštita”, predviđa:

„Države članice osiguravaju da se udruženja, organizacije ili druge pravne osobe koje, u skladu s kriterijima utvrđenima njihovim nacionalnim pravom, imaju legitimni interes da osiguraju postupanje u skladu odredbama ove Direktive, mogu uključiti u bilo koji sudski i/ili upravni postupak predviđen radi provedbe obveza iz ove Direktive, bilo u ime tužitelja ili kao podrška tužitelju, uz njegov pristanak.”

- 12 Članak 17. navedene direktive, naslovljen „Sankcije”, glasi:

„Države članice donose pravila o sankcijama koja se primjenjuju na kršenja odredbi nacionalnog prava, donesenih u skladu s ovom Direktivom, a poduzimaju i sve potrebne mjere kako bi se osigurala primjena tih pravila. Sankcije, koje mogu uključivati isplatu odštete žrtvi, moraju biti djelotvorne, proporcionalne i odvraćajuće. [...]”

Talijansko pravo

- 13 Decreto legislativo n. 216 – Attuazione della direttiva 2000/78 per la parità di trattamento in materia di occupazione e di condizioni di lavoro (Zakonodavna uredba br. 216 o prenošenju Direktive 2000/78 za jednako postupanje pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja) od 9. srpnja 2003. (GURI br. 187 od 13. kolovoza 2003., str. 4.), u svojoj verziji koja se primjenjuje na glavni postupak (u daljnjem tekstu: Zakonodavna uredba br. 216), u članku 2. stavku 1. točki (a) određuje:

„U svrhu ove uredbe [...] načelo jednakog postupanja znači nepostojanje bilo kakve izravne ili neizravne diskriminacije na temelju vjere, uvjerenja, invaliditeta, dobi ili spolne orijentacije. To načelo znači da je zabranjena svaka izravna ili neizravna diskriminacija, definirana kako slijedi:

(a) smatra se da je riječ o izravnoj diskriminaciji u slučaju kada se prema jednoj osobi postupa nepovoljnije nego prema drugoj osobi ili je došlo do takvog postupanja ili je moglo doći do takvog postupanja u usporedivim situacijama, zbog vjere, uvjerenja, invaliditeta, dobi ili spolne orijentacije.”

- 14 Članak 3. stavak 1. točka (a) te zakonodavne uredbe glasi:

„Načelo jednakog postupanja bez obzira na vjeru, uvjerenje, invaliditet, dob i spolnu orijentaciju primjenjuje se na sve osobe bilo u javnom ili privatnom sektoru te uživa sudsku zaštitu, u skladu s formalnim zahtjevima iz članka 4., uz poseban naglasak na sljedeća područja:

(a) pristup zapošljavanju, samozapošljavanju ili uvjete za obavljanje zanimanja, uključujući kriterije odabira i uvjete za primanje u radni odnos.”

- 15 Članak 5. navedene zakonodavne uredbe propisuje:

„1. Sindikati, udruženja i organizacije koji zastupaju povrijeđena prava i interese na temelju ovlaštenja stečenog javnom ili ovjerenom privatnom ispravom, bez koje je ovlaštenje ništeto, mogu pokrenuti postupak u skladu s člankom 4., u ime i za račun osobe koja je izložena diskriminaciji ili kao podrška toj osobi, protiv fizičke ili pravne osobe odgovorne za diskriminatorno postupanje ili radnju.

2. Osobe iz stavka 1. aktivnu procesnu legitimaciju imaju i u slučajevima kolektivne diskriminacije u kojima nije moguće izravno i neposredno odrediti pojedince izložene diskriminaciji.”

Glavni postupak i prethodna pitanja

- 16 Iz spisa priloženog Sudu proizlazi da je osoba NH odvjetnik, a da je Associazione udruženje odvjetnika koje se bavi pružanjem pravne pomoći radi zaštite prava lezbijki, gejeva, biseksualaca te transrodnih i interseksualnih osoba (LGBTI).
- 17 Smatrajući da izjave osobe NH čine diskriminatorno postupanje na temelju spolne orijentacije radnika protivno članku 2. stavku 1. točki (a) Zakonodavne uredbe br. 216, Associazione je protiv te osobe podnio tužbu Tribunaleu di Bergamo (Sud u Bergamu, Italija).
- 18 Taj je sud, djelujući kao radni sud, odlukom od 6. kolovoza 2014. utvrdio da je postupanje osobe NH – odnosno to što je prilikom intervjua u okviru radijske emisije izjavila da u svojem odvjetničkom uredu ne želi raditi s homoseksualnim osobama niti ih primiti u radni odnos – nezakonito jer predstavlja izravnu diskriminaciju. Tribunale di Bergamo (Sud u Bergamu) na toj osnovi naložio je osobi NH da na ime naknade štete Associazioneu plati 10 000 eura te je odredio da se ulomci te odluke objave u nacionalnim dnevničkim novinama.
- 19 Presudom od 23. siječnja 2015. Corte di appello di Brescia (Žalbeni sud u Bresciji, Italija) odbio je žalbu koju je NH podnio protiv navedene odluke.
- 20 NH je Corteu suprema di cassazione (Vrhovni kasacijski sud, Italija), sudu koji je uputio zahtjev, podnio žalbu u kasacijskom postupku protiv te presude. U prilog toj žalbi NH navodi, među ostalim, pogrešnu primjenu članka 5. Zakonodavne uredbe br. 216, time što je sud u žalbenom postupku Associazioneu priznao aktivnu procesnu legitimaciju, kao i pogrešnu primjenu članka 2. stavka 1. točke (a) i članka 3. te zakonodavne uredbe jer stav koji se odnosi na odvjetničko zanimanje nije izrazio u svojstvu poslodavca, već kao obični građanin, i jer sporne izjave nisu ni u kakvoj vezi sa stvarnim poslovnim kontekstom.
- 21 Sud koji je uputio zahtjev navodi da je u svojoj presudi žalbeni sud utvrdio, s jedne strane, da je „u razgovoru vođenom tijekom radijske emisije [NH] izgovorio niz rečenica, na što ga je navodio sugovornik [...], kojima je izrazio općenitu nesklonost prema određenoj kategoriji osoba kojima ne želi biti okružen u svojem uredu [...] niti ih uzeti u obzir prilikom hipotetskog odabira svojih suradnika” i, s druge strane, da tada nije bio u tijeku niti je bio planiran ikakav postupak zapošljavanja.
- 22 U tom kontekstu, sud koji je uputio zahtjev pita se, kao prvo, je li udruženje odvjetnika poput Associazionea subjekt koji zastupa u smislu članka 9. stavka 2. Direktive 2000/78. U tom pogledu, on navodi, među ostalim, da Preporuka Komisije 2013/396/EU od 11. lipnja 2013. o zajedničkim načelima za kolektivne tužbe za propuštanje i tužbe radi naknade štete u državama članicama kod povrede prava zajamčenih zakonodavstvom Unije (SL 2013., L 201, str. 60.) i Komunikacija Komisije COM(2013) 401 *final* Europskom parlamentu, Vijeću, Gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija naslovljena „Za europski horizontalni okvir za kolektivnu pravnu zaštitu” među relevantnim kriterijima za utvrđivanje aktivne procesne legitimacije subjekta za zastupanje kolektivnih interesa ne navode samo vezu između cilja utvrđenog statutom dotičnog subjekta i prava koja su navodno povrijeđena, već i neprofitan cilj tog subjekta.
- 23 U predmetnom slučaju žalbeni sud priznao je Associazioneovu aktivnu procesnu legitimaciju uzimajući u obzir njegov statut, prema kojem to udruženje ima za „cilj doprinijeti razvoju i širenju kulture i poštovanja prava ‚LGBTI’ osoba, privlačenjem pažnje pravosudne zajednice” te ono i „upravlja stvaranjem mreže odvjetnika [...]; [te] podupire i promiče pružanje pravne pomoći i uporabu mehanizama kolektivne pravne zaštite pred nacionalnim i međunarodnim sudovima”.
- 24 Sud koji je uputio zahtjev navodi da u talijanskom pravu, kad diskriminacija u području zapošljavanja nije usmjerena protiv određene žrtve, već kategorije osoba, članak 5. stavak 2. Zakonodavne uredbe br. 216 doista priznaje aktivnu procesnu legitimaciju subjektima navedenima u toj odredbi, za koje se

smatra da zastupaju interese skupine oštećenika. Međutim, sud koji je uputio zahtjev dvoji o tome može li se udruženju odvjetnika čiji je glavni cilj pružanje pravne pomoći LGBTI osobama priznati aktivna procesna legitimacija na temelju izravnog interesa tog udruženja u postupcima čiji je povod diskriminacija povezana sa zapošljavanjem, uključujući postupke za naknadu štete, i to samo zbog toga što je u njegovu statutu predviđeno da je cilj tog udruženja i promicanje poštovanja prava tih osoba.

- 25 Na drugom mjestu, sud koji je uputio zahtjev pita se je li propisom za suzbijanje diskriminacije u području zapošljavanja i obavljanja zanimanja ograničena sloboda izražavanja. Taj sud primjećuje da se zaštita od diskriminacije koju pružaju Direktiva 2000/78 i Zakonodavna uredba br. 216 primjenjuje na situacije strukovnog osposobljavanja, izvršavanja i raskidanja radnog odnosa te tako utječe na gospodarsku inicijativu. Međutim, smatra da ti akti nisu povezani sa slobodom izražavanja te mu se ne čini da su namijenjeni njezinu ograničavanju. Osim toga, primjena navedenih akata uvjetovana je postojanjem stvarne opasnosti od diskriminacije.
- 26 Posljedično tomu, taj se sud pita je li, kako bi se moglo utvrditi da je riječ o slučaju pristupa zapošljavanju obuhvaćenom Direktivom 2000/78 i nacionalnim propisom kojim se ta direktiva prenosi, potrebno da postoje barem tekući pojedinačni pregovori o zaposlenju ili javno objavljen natječaj za posao te jesu li, ako ne postoji takva okolnost, slobodom izražavanja zaštićene puke izjave koje nemaju ni obilježja javno objavljenog natječaja za posao.
- 27 U tim je okolnostima Corte suprema di cassazione (Vrhovni kasacijski sud) odlučio prekinuti postupak i uputiti Sudu sljedeća prethodna pitanja:

- „1. Treba li članak 9. Direktive [2000/78] tumačiti na način da se udruženje, koje čine odvjetnici specijalizirani za pružanje pravne pomoći određenoj kategoriji osoba drugačije spolne orijentacije pred sudom i u čijem statutu stoji da je njegov cilj promicanje kulture i poštovanja prava te kategorije osoba, automatski smatra nositeljem kolektivnog interesa i neprofitnim udruženjem koje ima aktivnu procesnu legitimaciju za pokretanje postupka pred sudom, uključujući i postupak za naknadu štete, zbog postupanja za koje se smatra da su diskriminatorna za navedenu kategoriju osoba?
2. Treba li članke 2. i 3. Direktive [2000/78] tumačiti tako da je izjava kojom se izražava mišljenje usmjereno protiv kategorije homoseksualnih osoba, kojom je u intervjuu u okviru zabavne radijske emisije intervjuirana osoba izjavila da nikada ne bi zaposlila takve osobe niti s njima radila u svojem [odvjetničkom] uredu, iako ta osoba u tom trenutku uopće nije zapošljavala niti planirala zaposliti nove djelatnike, obuhvaćena područjem primjene sustava suzbijanja diskriminacije predviđenog tom direktivom?”

O prethodnim pitanjima

Drugo pitanje

- 28 Najprije valja navesti da se svojim drugim pitanjem, koje valja razmotriti na prvom mjestu, sud koji je uputio zahtjev poziva kako na članak 2. Direktive 2000/78, koji se odnosi na pojam diskriminacije, tako i na njezin članak 3., koji se odnosi na područje primjene te direktive. Međutim, iz zahtjeva za prethodnu odluku proizlazi da predmet glavnog postupka nije pitanje jesu li izjave osobe NH obuhvaćene pojmom „diskriminacija”, kako je definiran prvom od tih odredbi, već pitanje jesu li te izjave, s obzirom na okolnosti u kojima su dane, obuhvaćene materijalnim područjem primjene navedene direktive u dijelu u kojem se ona odnosi, kako je to navedeno u njezinu članku 3. stavku 1. točki (a), na „uvjete za pristup zapošljavanju [...] ili uvjete za obavljanje zanimanja, uključujući mjerila odabira i uvjete za primanje u radni odnos”.

- 29 Posljedično, valja utvrditi da svojim drugim pitanjem sud koji je uputio zahtjev u biti pita treba li izraz „uvjet[i] za pristup zapošljavanju [...] ili uvjet[i] za obavljanje zanimanja”, sadržan u članku 3. stavku 1. točki (a) Direktive 2000/78, tumačiti na način da su njime obuhvaćene izjave koje je neka osoba dala tijekom audiovizualne emisije, a prema kojima ona nikada ne bi zaposlila niti u svojem poduzeću radila s osobama određene spolne orijentacije, iako postupak zapošljavanja uopće nije bio u tijeku niti je bio planiran.
- 30 Članak 3. stavak 1. točka (a) Direktive 2000/78 predviđa da se ta direktiva, u granicama nadležnosti prenesenih na Uniju, primjenjuje na sve osobe, bilo u javnom ili privatnom sektoru, uključujući javna tijela, u odnosu na uvjete za pristup zapošljavanju, samozapošljavanju ili uvjete za obavljanje zanimanja, među kojima i mjerila odabira i uvjete za primanje u radni odnos, bez obzira na to o kojoj je vrsti djelatnosti riječ te na svim profesionalnim razinama, što uključuje i napredovanje.
- 31 Ta direktiva ne upućuje na pravo država članica radi definiranja izraza „uvjet[i] za pristup zapošljavanju [...] ili uvjet[i] za obavljanje zanimanja”. Međutim, iz zahtjeva kako ujednačene primjene prava Unije tako i načela jednakosti proizlazi da pojmovi iz odredbe prava Unije koja ne sadržava nikakvo izričito upućivanje na pravo država članica radi utvrđivanja svojeg smisla i dosega trebaju u cijeloj Uniji imati autonomno i ujednačeno tumačenje (vidjeti u tom smislu presude od 18. listopada 2016., Nikiforidis, C-135/15, EU:C:2016:774, t. 28. i od 26. ožujka 2019., SM (Dijete stavljeno u sustav alžirske kafale), C-129/18, EU:C:2019:248, t. 50.).
- 32 Nadalje, s obzirom na to da u navedenoj direktivi nije definiran izraz „uvjet[i] za pristup zapošljavanju [...] ili uvjet[i] za obavljanje zanimanja”, valja ga tumačiti u skladu s njegovim uobičajenim značenjem u svakodnevnom jeziku, a sve uzimajući u obzir kontekst u kojem se koristi i ciljeve kojima teži propis kojeg je dio (vidjeti u tom smislu presude od 3. rujna 2014., Deckmyn i Vrijheidsfonds, C-201/13, EU:C:2014:2132, t. 19. i od 29. srpnja 2019., Spiegel Online, C-516/17, EU:C:2019:625, t. 65.).
- 33 Kad je riječ o formulaciji članka 3. stavka 1. točke (a) Direktive 2000/78, valja navesti da se izraz „uvjet[i] za pristup zapošljavanju [...] ili uvjet[i] za obavljanje zanimanja” u svakodnevnom jeziku odnosi na okolnosti ili činjenice čije postojanje mora obvezno biti utvrđeno kako bi osoba mogla dobiti određeno zaposlenje ili obavljati određeno zanimanje.
- 34 Međutim, na temelju same formulacije te odredbe ne može se utvrditi jesu li izjave obuhvaćene materijalnim područjem primjene te direktive ako u vrijeme njihova davanja nije bio u tijeku niti je bio planiran bilo kakav postupak zapošljavanja neke osobe. Stoga valja razmotriti kontekst tog članka 3. stavka 1. točke (a) i ciljeve navedene direktive.
- 35 U tom pogledu valja podsjetiti na to da je Direktiva 2000/78 donesena na temelju članka 13. UEZ-a, koji je nakon izmjena postao članak 19. stavak 1. UFEU-a, a koji Uniji dodjeljuje nadležnost za poduzimanje odgovarajućih radnji radi suzbijanja diskriminacije, među ostalim, na temelju spolne orijentacije.
- 36 U skladu s člankom 1. Direktive 2000/78 i kao što to proizlazi iz njezina naslova, preambule te sadržaja i cilja, svrha je te direktive utvrditi opći okvir za borbu protiv diskriminacije na temelju, među ostalim, spolne orijentacije u vezi sa „zapošljavanjem i obavljanjem zanimanja”, kako bi se u državama članicama ostvarila primjena načela jednakog postupanja, pružanjem djelotvorne zaštite svakoj osobi protiv diskriminacije koja se temelji, među ostalim, na tom razlogu (vidjeti u tom smislu presudu od 15. siječnja 2019., E. B., C-258/17, EU:C:2019:17, t. 40. i navedenu sudsku praksu).
- 37 Konkretno, u uvodnoj izjavi 9. te direktive istaknuto je da su zapošljavanje i obavljanje zanimanja glavni elementi za osiguranje jednakih mogućnosti za sve te da snažno pridonose punom sudjelovanju građana u gospodarskom, kulturnom i društvenom životu te ostvarenju njihovih osobnih potencijala. Također u tom smislu, u uvodnoj izjavi 11. navedene direktive stoji da diskriminacija na temelju, među

ostalim, spolne orijentacije može ugroziti ostvarivanje ciljeva postavljenih UFEU-om, a posebice postizanje visoke razine zaposlenosti i socijalne zaštite, podizanje životnog standarda i kvalitete života, gospodarsku i društvenu koheziju i solidarnost te slobodno kretanje osoba.

- 38 Direktivom 2000/78 tako se u području na koje se ona odnosi provodi opće načelo nediskriminacije, koje je potvrđeno u članku 21. Povelje (vidjeti u tom smislu presudu od 17. travnja 2018., Egenberger, C-414/16, EU:C:2018:257, t. 47.).
- 39 Uzimajući u obzir taj cilj te s obzirom na prirodu prava zaštiti kojih je namijenjena Direktiva 2000/78 i temeljne vrijednosti na kojima počiva, izraz „uvjet[i] za pristup zapošljavanju [...] ili uvjet[i] za obavljanje zanimanja”, u smislu članka 3. stavka 1. točke (a) te direktive, kojim se definira njezino područje primjene, ne mogu se usko tumačiti (vidjeti po analogiji presude od 12. svibnja 2011., Runevič-Vardyn i Wardyn, C-391/09, EU:C:2011:291, t. 43. i od 16. srpnja 2015., CHEZ Razpredelenie Bulgaria, C-83/14, EU:C:2015:480, t. 42.).
- 40 Tako je Sud već presudio da se Direktiva 2000/78 može primjenjivati u situacijama koje se, pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja, odnose na izjave o „uvjet[ima] za pristup zapošljavanju [...] ili uvjet[ima] za obavljanje zanimanja, uključujući [...] uvjete za primanje u radni odnos”, u smislu članka 3. stavka 1. točke (a) Direktive 2000/78. Konkretno, utvrdio je da tim pojmom mogu biti obuhvaćene javne izjave o određenoj politici zapošljavanja, dane čak i ako se dotični sustav zapošljavanja ne temelji na objavljenom natječaju ili neposrednim pregovorima nakon postupka odabira koji pretpostavlja podnošenje prijave i njihovu predselekciju ovisno o interesu poslodavca (vidjeti u tom smislu presudu od 25. travnja 2013., Asociația Accept, C-81/12, EU:C:2013:275, t. 44. i 45.).
- 41 Također je presudio da se sama činjenica da izjave koje upućuju na postojanje homofobne politike zapošljavanja ne dolaze od osobe pravno ovlaštene za izravno oblikovanje politike zapošljavanja predmetnog poslodavca ili za obvezivanje odnosno zastupanje tog poslodavca u području zapošljavanja ne protivi nužno tomu da se takve izjave mogu odnositi na uvjete pristupa zapošljavanju ili uvjete za obavljanje zanimanja kod tog poslodavca. U tom pogledu Sud je pojasnio da činjenica da se poslodavac nije jasno ogradio od predmetnih izjava, upravo kao i percepcija javnosti ili sredine o kojoj je riječ, čine relevantne elemente o kojima tijelo koje odlučuje u predmetu može voditi računa u okviru opće ocjene činjenica (vidjeti u tom smislu presudu od 25. travnja 2013., Asociația Accept, C-81/12, EU:C:2013:275, t. 47. do 51.).
- 42 Nadalje, ni okolnost da u trenutku kad su predmetne izjave dane nisu bili u tijeku nikakvi pregovori o zapošljavanju ne isključuje mogućnost da takve izjave budu obuhvaćene materijalnim područjem primjene Direktive 2000/78.
- 43 Iz tih utvrđenja proizlazi da – iako određene okolnosti, poput nepostojanja tekućeg ili planiranog postupka zapošljavanja, nisu odlučujuće za utvrđivanje odnose li se izjave na određenu politiku zapošljavanja te jesu li stoga obuhvaćene izrazom „uvjet[i] za pristup zapošljavanju [...] ili uvjet[i] za obavljanje zanimanja”, u smislu članka 3. stavka 1. točke (a) Direktive 2000/78 – ipak je nužno, kako bi takve izjave spadale u njezino materijalno područje primjene, kako je ono definirano u toj odredbi, da ih je moguće stvarno povezati s politikom zapošljavanja određenog poslodavca, što zahtijeva da njihova povezanost s uvjetima pristupa zapošljavanju ili uvjetima za obavljanje zanimanja kod tog poslodavca nije hipotetska. Postojanje takve povezanosti mora, u okviru opće analize okolnosti u kojima su dane predmetne izjave, ocijeniti nacionalno tijelo koje odlučuje u predmetu.
- 44 Kad je riječ o kriterijima koje valja uzeti u obzir u tu svrhu, treba pojasniti da je osobito relevantan, kao što je to u bitnome navela i nezavisna odvjetnica u točkama 53. do 56. svojeg mišljenja, kao prvo, status osobe koja je dala predmetne izjave kao i svojstvo u kojem ih je dala, iz kojih mora proizlaziti da je ta osoba sama mogući poslodavac ili netko tko može, *de iure* ili *de facto*, imati odlučujući utjecaj na politiku zapošljavanja ili odluku o zapošljavanju mogućeg poslodavca ili za koju javnost ili sredina o

kojoj je riječ barem mogu smatrati da može izvršiti takav utjecaj, čak i ako nema pravnu ovlast oblikovati politiku zapošljavanja predmetnog poslodavca ili obvezati odnosno zastupati tog poslodavca u području zapošljavanja.

- 45 Kao drugo, relevantni su narav i sadržaj predmetnih izjava. One se moraju odnositi na uvjete pristupa zapošljavanju ili uvjete za obavljanje zanimanja kod predmetnog poslodavca te iz njih mora proizlaziti namjera tog poslodavca da diskriminira na temelju jednog od kriterija predviđenih Direktivom 2000/78.
- 46 Kao treće, mora se uzeti u obzir kontekst u kojem su izjave o kojima je riječ dane, osobito njihova javna ili privatna narav te jesu li emitirane u javnosti, bilo putem tradicionalnih medija ili društvenih mreža.
- 47 To tumačenje Direktive 2000/78 ne može se osporiti eventualnim ograničenjem pri ostvarivanju slobode izražavanja, koje navodi sud koji je uputio zahtjev te koje bi moglo biti posljedica tog tumačenja.
- 48 Doista, sloboda izražavanja, koja je ključan element društva u kojem prevladavaju demokracija i pluralizam te koja odražava vrijednosti na kojima se, u skladu s člankom 2. UEU-a, temelji Unija, temeljno je pravo zajamčeno člankom 11. Povelje (presuda od 6. rujna 2011., Patriciello, C-163/10, EU:C:2011:543, t. 31.).
- 49 Ipak, kao što to proizlazi iz članka 52. stavka 1. Povelje, sloboda izražavanja nije apsolutno pravo te njezino ostvarivanje može biti ograničeno, pod uvjetom da su ta ograničenja predviđena zakonom i da poštuju bit tog prava, kao i načelo proporcionalnosti, odnosno ako su potrebna i ako doista odgovaraju ciljevima od općeg interesa koje priznaje Unija ili potrebi zaštite prava i sloboda drugih osoba. Kao što je to nezavisna odvjetnica navela u točkama 65. do 69. svojeg mišljenja, u predmetnom slučaju to jest tako.
- 50 Naime, ograničenja pri ostvarivanju slobode izražavanja koja mogu proizići iz Direktive 2000/78 doista su predviđena zakonom jer izravno proizlaze iz te direktive.
- 51 Tim ograničenjima poštuje se, osim toga, bitan sadržaj slobode izražavanja jer se primjenjuju samo kako bi se postigli ciljevi Direktive 2000/78, odnosno kako bi se zajamčilo načelo jednakog postupanja pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja te postizanje visoke razine zaposlenosti i socijalne zaštite. Ona su, dakle, opravdana tim ciljevima.
- 52 Takvim ograničenjima poštuje se i načelo proporcionalnosti, s obzirom na to da su zabranjeni razlozi koji su temelj diskriminacije navedeni u članku 1. Direktive 2000/78, čije je područje primjene *ratione materiae* i *ratione personae* utvrđeno u njezinu članku 3., te zadiranje u ostvarivanje slobode izražavanja ne prelazi ono što je nužno za ostvarivanje ciljeva navedene direktive, zabranjivanjem samo onih izjava koje čine diskriminaciju pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja.
- 53 Nadalje, ograničenja pri ostvarivanju slobode izražavanja koja proizlaze iz Direktive 2000/78 nužna su kako bi se zajamčila prava pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja kojima raspolažu osobe koje spadaju u skupine osoba na koje se odnosi jedan od razloga navedenih u članku 1. te direktive.
- 54 Konkretno, ako, suprotno tumačenju izraza „uvjet[i] za pristup zapošljavanju [...] ili uvjet[i] za obavljanje zanimanja” iz članka 3. stavka 1. točke (a) Direktive 2000/78 izloženom u točki 43. ove presude, izjave nisu obuhvaćene materijalnim područjem primjene te direktive samo zbog toga što u vrijeme njihova davanja nije bio u tijeku postupak zapošljavanja odnosno jer su dane u okviru zabavne audiovizualne emisije ili je osoba koja je dala te izjave njima izrazila svoj osobni stav, mogla bi postati neostvariva sama bit zaštite dodijeljene navedenom direktivom u području zapošljavanja i obavljanja zanimanja.

- 55 Naime, kao što je to nezavisna odvjetnica navela u točkama 44. i 57. svojeg mišljenja, u svakom postupku zapošljavanja glavna selekcija provodi se između onih koji se prijave i onih koji se ne prijave za posao. Međutim, činjenica da poslodavac ili osoba za koju se smatra da može izvršiti odlučujući utjecaj na politiku zapošljavanja određenog poduzeća izražava diskriminatoran stav u području zapošljavanja i obavljanja zanimanja može zainteresirane osobe odvratiti od podnošenja prijave za određeni posao.
- 56 Posljedično, izjave obuhvaćene materijalnim područjem primjene Direktive 2000/78, kako je definirano u njezinu članku 3., ne mogu biti izuzete iz sustava suzbijanja diskriminacije pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja utvrđenog tom direktivom zato što su dane tijekom audiovizualne zabavne emisije ili jer je osoba koja ih je dala njima ujedno izrazila svoj osobni stav o kategoriji osoba na koje se odnose.
- 57 U predmetnom slučaju na sudu koji je uputio zahtjev je da ocijeni, s obzirom na to da je ta ocjena činjenične naravi, proizlazi li iz okolnosti u kojima su dane izjave u glavnom postupku da veza između njih i uvjeta pristupa zapošljavanju ili uvjeta za obavljanje zanimanja u predmetnom odvjetničkom uredu nije hipotetska, te da u okviru te ocjene primijeni kriterije utvrđene u točkama 44. do 46. ove presude.
- 58 S obzirom na sva prethodna razmatranja, na drugo pitanje valja odgovoriti tako da izraz „uvjet[i] za pristup zapošljavanju [...] ili uvjet[i] za obavljanje zanimanja”, sadržan u članku 3. stavku 1. točki (a) Direktive 2000/78, valja tumačiti na način da su njime obuhvaćene izjave koje je određena osoba dala tijekom audiovizualne emisije, prema kojima ona nikad ne bi zaposlila osobe određene spolne orijentacije niti s njima u svojem poduzeću radila, čak i ako nije bio u tijeku niti je bio planiran ikakav postupak zapošljavanja, pod uvjetom da veza između tih izjava i uvjeta pristupa zapošljavanju ili uvjeta za obavljanje zanimanja u okviru tog poduzeća nije hipotetska.

Prvo pitanje

- 59 Svojim prvim pitanjem sud koji je uputio zahtjev u biti pita treba li Direktivu 2000/78 tumačiti na način da joj se protivi nacionalni propis na temelju kojeg udruženje odvjetnika, čiji je statutarni cilj pružanje pravne pomoći osobama određene spolne orijentacije i promicanje kulture i poštovanja prava te kategorije osoba, automatski ima, zbog tog cilja i neovisno o svojoj mogućoj profitnoj osnovi poslovanja, aktivnu procesnu legitimaciju za pokretanje postupka pred sudom radi provedbe obveza iz te direktive i, ovisno o slučaju, dobivanja naknade štete, kad nastanu činjenice koje u smislu navedene direktive mogu činiti diskriminaciju navedene kategorije osoba i kad je oštećenik neodrediv.
- 60 Na temelju članka 9. stavka 2. Direktive 2000/78, države članice osiguravaju da se udruženja, organizacije ili druge pravne osobe koje, u skladu s mjerilima utvrđenim njihovim nacionalnim pravom, imaju legitimni interes da osiguraju postupanje u skladu s odredbama te direktive, mogu uključiti u bilo koji sudski i/ili upravni postupak radi provedbe obveza iz navedene direktive, bilo u ime ili kao podrška tužitelju, uz njegov ili njezin pristanak.
- 61 Tako iz samog teksta te odredbe proizlazi da se njome ne zahtijeva da udruženju poput onoga u glavnom postupku države članice priznaju aktivnu procesnu legitimaciju za pokretanje sudskog postupka radi provedbe obveza iz Direktive 2000/78 kad nije moguće odrediti nijednog oštećenika.
- 62 Ipak, članak 8. stavak 1. Direktive 2000/78, u vezi s njezinom uvodnom izjavom 28., predviđa da države članice mogu uvesti ili zadržati odredbe koje su za zaštitu načela jednakog postupanja povoljnije od odredaba iz te direktive.

- 63 Oslanjajući se na tu odredbu, Sud je presudio da se članku 9. stavku 2. Direktive 2000/78 ničim ne protivi to da država članica u svojem nacionalnom zakonodavstvu predvidi pravo udruženja koja imaju legitimni interes za osiguranje poštovanja te direktive na pokretanje sudskih ili upravnih postupaka radi provedbe obveza koje proizlaze iz te direktive a da pritom ne postupaju u ime određenog tužitelja ili da postupaju bez odredivog oštećenika (presuda od 25. travnja 2013., *Asociația Accept*, C-81/12, EU:C:2013:275, t. 37.).
- 64 Kad država članica postupi u navedenom smislu, na njoj je da odluči pod kojim uvjetima udruženje poput onoga u glavnom postupku može pokrenuti sudski postupak radi utvrđenja postojanja diskriminacije zabranjene Direktivom 2000/78 i njezina sankcioniranja. Ona mora, među ostalim, odrediti mora li neprofitni ili profitni cilj udruženja utjecati na ocjenu njegove aktivne procesne legitimacije u tom pogledu i pojasniti doseg tako pokrenutog postupka, osobito sankcija koje se mogu izreći njegovim okončanjem, pri čemu takve sankcije, u skladu s člankom 17. Direktive 2000/78, moraju biti djelotvorne, proporcionalne i odvraćajuće, uključujući kad oštećenik nije odrediv (vidjeti u tom smislu presudu od 25. travnja 2013., *Asociația Accept*, C-81/12, EU:C:2013:275, t. 62. i 63.).
- 65 S obzirom na prethodna razmatranja, na prvo pitanje valja odgovoriti tako da Direktivu 2000/78 treba tumačiti na način da joj se ne protivi nacionalni propis na temelju kojeg udruženje odvjetnika čiji je statutaran cilj pružanje pravne pomoći osobama koje su, među ostalim, određene spolne orijentacije te promicanje kulture i poštovanja prava te kategorije osoba automatski ima, zbog tog cilja i neovisno o svojoj mogućoj profitnoj osnovi poslovanja, aktivnu procesnu legitimaciju za pokretanje postupka pred sudom radi provedbe obveza iz te direktive i, ovisno o slučaju, dobivanja naknade štete, u slučaju postupanja koje u smislu navedene direktive može činiti diskriminaciju navedene kategorije osoba i ako oštećenik nije odrediv.

Troškovi

- 66 Budući da ovaj postupak ima značaj prethodnog pitanja za stranke glavnog postupka pred sudom koji je uputio zahtjev, na tom je sudu da odluči o troškovima postupka. Troškovi podnošenja očitovanja Sudu, koji nisu troškovi spomenutih stranaka, ne nadoknađuju se.

Slijedom navedenog, Sud (veliko vijeće) odlučuje:

- 1. Izraz „uvjet[i] za pristup zapošljavanju [...] ili uvjet[i] za obavljanje zanimanja”, sadržan u članku 3. stavku 1. točki (a) Direktive Vijeća 2000/78/EZ od 27. studenoga 2000. o uspostavi općeg okvira za jednako postupanje pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja, valja tumačiti na način da su njime obuhvaćene izjave koje je određena osoba dala tijekom audiovizualne emisije, prema kojima ona nikad ne bi zaposlila osobe određene spolne orijentacije niti s njima u svojem poduzeću radila, čak i ako nije bio u tijeku niti je planiran ikakav postupak zapošljavanja, pod uvjetom da veza između tih izjava i uvjeta pristupa zapošljavanju ili uvjeta za obavljanje zanimanja u okviru tog poduzeća nije hipotetska.**
- 2. Direktivu 2000/78 treba tumačiti na način da joj se ne protivi nacionalni propis na temelju kojeg udruženje odvjetnika čiji je statutaran cilj pružanje pravne pomoći osobama koje su, među ostalim, određene spolne orijentacije te promicanje kulture i poštovanja prava te kategorije osoba automatski ima, zbog tog cilja i neovisno o svojoj mogućoj profitnoj osnovi poslovanja, aktivnu procesnu legitimaciju za pokretanje postupka pred sudom radi provedbe obveza iz te direktive i, ovisno o slučaju, dobivanja naknade štete, u slučaju postupanja koje u smislu navedene direktive može činiti diskriminaciju navedene kategorije osoba i ako oštećenik nije odrediv.**

Potpisi